

A szív szinuszgörbéi

(Beszélgetés dr. Kozma András nyugállományú ezredessel)

Látszólag feloldhatatlannak tűnő elentmondás, hogy a szabadságvesztés idején fogva tartó felügyelő és elítélt egy hullámhosszon mozogjon. Ennek az ellentmondásnak lehetőség szerinti feloldására harminc évet szánt az életéből dr. Kozma András, a Budapesti Fegyház és Börtön volt parancsnoka.

Udvarias, őszhajú férfi fogad zuglói lakásán egy napsütötte délelőttön. Bár telefonon beleegyezett az interjúba, most mégis szabadkozik, fontos-e ez a négy-szemközti beszélgetés, a szakmai nyilvánosság? Szerénységébe, mint kőfalba ütöközöm. Aki mindig csapatmunkának tekintette feladatait, nem tör a magányos nyilatkozó babérjaira. De épp egy tapasztalatokban, hozzáértésben gazdag pálya szolgálhat másoknak, kezdő bévéseknek is tanulságul.

— Börtönbe kerülésem a téveszítéssel függ össze — áll rá végül a beszélgetésre. — Sátoraljaújhelyhez három kilométerre eső kisközségben láttam meg a napvilágot, s munkalehetőség híján a börtön kínálkozott ideiglenes megoldásnak. Huszonkét évesen ör lettem.

— Egy ősi normák, hagyományok talaján felnőtt fiatalembernek nem okozott ez túl nagy megrázkódtatást?

— De igen. Borzasztóan nehéz volt akklimatizálódnom a börtönviszonyokhoz. Jó erkölcsi háttérrel rendelkező család bocsátott útra. Jóhiszeműség, korrektség és szabadság — ez volt az ősi norma három alappillére. Amikor az emberekkel foglalkoztam, akkor ezt vágyott mintának tekintettem, aminek a bv.-nél jövője lehet. A sátoraljaújhelyi börtönben 1962-ben 5—600 köztörvényest tartottak fogva és ebben az évben vitték oda az 56-os politikai elítéltek egy visszamaradó részét. Emlékszem, az én raktárírnokom is kö-

zülük került ki, egy idős férfi, akit dr. Hatvany Viktornak hívtak. Olyan írófélnékné tekintette magát. Nagy tudású, tisztességes, becsületes ember volt. Nagyon sokat segített a kusza börtönvilág mélységeinek megismerésében. Számomra ekkor úgy tűnt, sokkal nagyobb a különbség elítélt és elítélt között, mint ember és ember között. Kezdtém megismerni, elfogadni, majd értelmét látni és megszeretni ezt a különös, nehéz munkát.

A fiatal külső ört mindenféle dologgal megbízták, hamar felfigyeltek rá felettesei. Megbízták a központi raktár vezetésével. Sűrűn váltott és ez is hozzájárult a pályán maradásához.

— 1967-ben már mint rendőrszti akadémia végzett nevelőtszert találjuk az intézetben.

— Első pillanattól kezdve éreztem a bizalmat — mondja —, részben ösztönösen, részben tudatosan rádöbbenem, hogy a korrektt együttműködés a legbiztosabb kulcs a munkához, boldoguláshoz. Ha mindkét fél korrektt egymáshoz, ott nem lehet baj.

— Ezt elmondhatja bévén belül, de a kemény bűnözőkkel szembeni korrektségen mit ért?

— Nagyon sokat. A bűnelkövetők is tisztelik azt az embert, aki korrektt és jóindulattal fegyelmezni tud. Az igazság még az örvényben is vonz. A zárt közösségekben mindenki a maga botcsinálta módján ösztönös pszichológus, ám azt profi módon ismerik ki, kinek mi a gyenge pontja, kinek mi jár és mi a legfontosabb a túléléshez.

— Ha a vezető jól akarja végezni munkáját, ismernie kell az elítéltek logikáját, pszichológiáját.

— Én erre számtalanszor feláldoztam a szabadidőm. Diákat vetítettem, beültem közejük beszélgetni. Ha egy-egy társuk a

normális ember számára elfogadhatatlanul viselkedett, elmondták véleményüket annak vélt okáról, összefüggéseiről. Így számtalan segítóm akadt, akik kilógtak a sorból és morálisan még lehetett valamit kezdeni velük.

— *Elvetemült karakterekkel is dűlőre tudott jüni?*

— Nincs elvetemült bűnöző, csak elvetemült bűncelekmény — ingatja fejét tagadólag Kozma András —, én még a halálraítélt bűnözőben is tapasztaltam emberséget. A személyiség olyannyira összetett és bonyolult, hogy lehetetlen csak jó és rossz kategóriákban ítélni. Különösen a mi intézményeinkben. Igen sok egyéni sorsot, drámát, tragédiát ismerünk. Gondoljuk meg, a bűnözőnek sem lányá-lom a bűncelekményig vezető magánút, majd az azt követő kényszerközösség. Nem csupán a felügyelő, a bévé szenved az elítélttől, de ő is szenved a bévétől. A büntetés-végrehajtási intézményekben naponta meg kell vívnia a felügyeletnek és az elítéltnak a maga kis harcát.

— *Eszerint az győz, aki jobban reagál?*

— Igen. Nézze, én korán felismertem, munkaeszközként milyenek legyenek a reakcióim. Kit kell hangosan, kit halkán rendre utasítani. Az illetőt attól a reakciótól kell megszabadítani, amivel támad. Ez munkánk alfája és omegája.

— *Ez lehet módszer és kulcs, de hálát az elítélttől ritkán várhat.*

— Azért én felidézhetem nem egy elítélt részéről a hála szép pillanatait. Amikor egyikőjük, akinek rendbe jött az élete, még a piroson is átfutott az úttesten, hogy ezt közölje velem. Sok hálálkodó levelet kaptam hozzátartozóktól is. Jelentős részük az irattárban talán még megtalálható.

Ezt már vezető nevelőként tette, 1969-ben. A nevelési szolgálatot irányította, vagyis koordinálta a többi nevelő munkáját.

Ha nagyszámú elítéltet tud irányítani, mennyivel kellemesebb, könnyebb ügy lesz a munkatársakat összefogni. Balgaság volt ezt hinnie. A fiatal szakember megfizette a tanulópenzt jóhiszeműségéért. Nem volt könnyű az idősebb, maga-

sabb rendfokozatú beosztottakkal döntéseit elfogadtatni. Mint mondja, ez volt vezetővé érésének serdülőkora.

— *Megvált valakitől?*

— Együttműködési képtelenség miatt soha. Később parancsnokként már előfordult. Csak nagyon fegyelmezetlen kollégáknak adtam ki a munkakönyvét. Inkább meggyőztem, esélyt adtam. Nem volt látványos módszer ez, hanem időigényes, kivárasos. De a vége általában jóbarátság.

— *Kemény embernek tartja magát?*

— Ezt a volt munkatársaimtól kellene megkérdeznie. Nem tudom. Az adott helyzet veszélyességi foka, súlyossága szerint voltam túl kemény, demokratikus vagy lojális. A tudatosság jellemzett mindvégig. Nem a karakteremből, hanem a tudatomból következtek a döntéseim, a tetteim. Zsinórmércém volt a törvény és a humanizmus.

— *Önt 1973-ban a gyulai börtön parancsnokává nevezték ki. Nem esett nehezebb szülőföldjét elhagynia?*

— Meditáltam a költözés előtt, feleséggel, két gyerekkel, már harmincnégy évesen váltsak? A végső lökést apám adta meg, aki a maga egyszerűségében így szólt: Sátoraljaújhelyen mennyiért kapod a kenyeret? És Gyulán? Ott is 3,20-ért! A volt parancsnokom is sokszor hurcolkodott az ország egyik végéből a másikba, ő is mintául szolgált. S valóban, az ember csak nyer a helyváltoztatással. Új környezet, más szokások, új barátok és széles kapcsolatok, ennyi a serpenyő másik oldala. Gyulán és Sátoraljaújhelyen még a smaszterek családját is közelről megismertem.

— *Aztán újra Sátoraljaújhely?*

— Parancsnoknak kerültem vissza, 1976-ban. A parancsnok-helyettesek, középvezetők maradtak a régiiek, nem könnyű profétának lenni a saját hazánkban.

— *Lehelemyi keserűséget érez a hangjában. Miért?*

— Lehangolóan sok kicsinyességet tapasztaltam. Emberi gyarlósággal, rosszul értelmezett presztizskérdéssel találtam szembe magam lépten-nyomon.

— *Mi módon dolgozta fel a kudarcokat?*

— Megpróbáltam nagyvonalúan kezelni az emberi gyengeségeket. Nyíltan feltártam és megbeszéltem a problémákat. Elviselem és sokszor elfogadtam az ellenvéleményeket. Nem toroltam meg, ha szemembe mondták a hibáimat. Próbáltam végére járni az aaptalan rágalmaknak, híreszteléseknek.

— *S mindezt a marxi eszmerendszer neveltjeként tette?*

— Az én korosztályom ezen nevelkedett. Ennek is voltak és vannak értékei. A szociológiai és pszichológiai megismerés módszere, tartalma kapcsolódik a politikához, de akkor is, most is valódi emberismeret a döntő. Világnézete, vallási felekezete, elpufogatott frázisa kevesebbet mond az emberről, mint tetteinek, életvitelének konkrét elemzése. Világnézettől függetlenül ahol a szó értékesebb a tettnél, a hűségnyilatkozat alapján ítélnék, ott a kudarc elkerülhetetlen. Ez vonatkozik a mi munkánkra is.

— *Önt a szakma kiváló parancsnokként tartotta, tartja számon. Minek köszönhete népszerűségét?*

— Talán annak, hogy nem volt fogadó-órám, hanem az egész börtönt az irodámnak tekintettem. Aláírtam a folyosón, a panaszt, problémát meghallgattam még a mosdón is. Olyan az intézetben nem volt, akit én, vagy nevemben a helyettesem ne hallgatott volna meg. Nemleges válasz esetén is utánanézttem az álláspontoknak.

— *Meséljen el mozgalmas múltjából egy sztorit, amikor nealántán büszke volt a rabokra!*

— Gyulán árvíz után a helyi téglagyárban csekély ellenszolgáltatásért téglát gyártottunk a károsultaknak, mindezt ösztársadalmi érdek hitében. Megbeszéltem a kiválasztott elítéltekkel a feladatot, s a rabok túldolgozták a szabadokat, intenzitásban, precizitásban lepipálták őket. Sőt, amikor a civilek közül valaki behozott két üveg alkoholt az építkezésre, a negyven fős kis brigád azzal fogadott: „Parancsnok úr, van egy kis meglepetésünk”. Előhúzták az üveget: „Nem fogyasztottuk el!” A munka végén együtt dobtuk be a kazánba. „Em-

berek, nem is jutott volna sok belőle” — tréfálkoztam, de elismertem jelentőségében kicsi, ám emberségben példás cselekedetüket.

— *Mikor került a fővárosba?*

— '80-ban kineveztek az Igazságügyi Minisztérium személyzeti főosztálya vezetőjének.

— *Vagyis kiemelték.*

— Karakterem nem egészen illett a hivatalnoki milióbe. Tudomásul vettem a kívánalmakat, ám ottani munkámat nem tartottam annyira hasznosnak. Amikor felkértek 1984-ben az Országos Parancsnokság személyzeti-oktatási osztályvezetőjének, örömmel vettem, de igazán ott sem éreztem magam jól.

— *Ön, aki 1966-tól részese volt a büntetés-végrehajtásban történt változásoknak, mit tart ma a legfőbb eredménynek?*

— Azt, hogy a többszöri szabály- és törvénymódosítással, mai szóval élve reformmal, börtönlázadás és halál nélkül megúsztuk a rendszerváltozást. A lengyeleknél, cseheknél, úgy hallottam, voltak gondok. Az újabb és újabb intézkedések humanizmusát a személyi állomány túlzottan, az elítéltek kevésnek, a rácson kívüli polgár soknak, a bentlévő pedig csekélynek tartotta. Ez örökzöld téma a sajtó számára is. S ez mindig így van, talán így is lesz. A történelem azt igazolja, nincs olyan büntetés, amely önmagában átfórná az embert. A formák változtathatók és változnak, ám a tartalom ezt csak szerény ütemben követi. Minden változtatás lényegében egyfajta reform.

— *Mit tart a múlt rendszer alapvető hibájának?*

— A bürokrácia igényét kielégítő, de valójában öncélú biztonsági intézkedések halmazát, valamint a nevelési koncepció eltúlzását. Úristen, mennyi látványos intézkedési tervet gyártottunk, papírhegyeket.

— *Sok értekezletet tartott a Gyűjtőben?*

— Nem. Nem volt rá időm, különben is utáltam az üres értekezleteket. Nehéz korszakban, a nagy budapesti börtön-építkezések idején, 1986-ban kerültem a Gyűjtő

élére, az ország legnagyobb börtönébe. Rendkívül összetett, forrongó elítéltállomány, állandó felügyelőhiány, sok pályakezdő bévés stb. jellemezte a mindennapokat, de szerencsére hozzáértő, kiváló munkatársak fogadtak. Csak így lehetett nagyobb konfliktusok nélkül ebben az időben ezt az intézet irányítani.

— *Kihangsúlyozta többször is, hogy bárhová került, sok nagyszerű ember vette körül. Hisz az emberben?*

— Nem tudnék nélkülülni. Aki nem tud bizalmat előlegezni, az nem tudja megnyerni a környezetét. Ha bizalmat előlegezünk, számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy visszaélhetnek vele. Szerencsére ilyesmi ritkán fordult elő.

— *Akkor ön elégedett vezető lehetett.*

— Egy parancsnok soha nem az. A börtönparancsnok mindig úgy érzi, hogy soha nem tudja 100 százalékosan elvégezni a feladatát. A parancsnok felelősségét mindig optimális szinten fogalmazzák meg. Ehhez a feltételek minimálisak. A büntetés-végrehajtás örökösen pénz- és létszámihiánnyal küzd. Egy összetett, élő közösségben mindig előfordul veszélyes, mindenre elszánt gengszter és lazább felfogású, felületes, fegyelmezetlen alkalma-

zott. Ez hol csapódik le, ha nem a parancsnoknál? A parancsnok éjszakája gyakran álmatlan. Engem sokféle gond nyomasztott, mint például a tömeges járvány, fertőzés veszélye. Csak egyszer történjék ilyesmi, hová vitetnék gyógykezelésre, melyik kórházba több ezer elítéltet?!

— *Mondják, Ön grammra felügyelte, hogy ami az elítéltek jár, azt hiánytalanul megkapja.*

— Igen, a személyi állománynál is. Egy-egy börtönben rá van írva a rabok arcára, hogy milyen ott a vezetés, milyen a bánásmód, milyen az ellátás és a fegyelem. Nem kevés, ha egy intézetben ragyog a folyosó, pattognak az örök és az elítéltek, bár azt is tudnunk kell, hogy ez még nem minden.

* * *

Csakhogy nehéz posztion, ilyen gigászi munkában épp a vezetők használnának el leghamarabb, ahogy Moldova György írta híres börtönkönyvében. A börtönben „töltött” évtizedek megviselik a szív szinuszgörcsbe...

Pardi Anna

Felhívás

Felhívjuk érdeklődő kollégáink figyelmét, hogy az Országos Honismereti Szövetség szívesen látná tagjai között a büntetés-végrehajtási dolgozókat is. Mindazokat, akik a helytörténet, a börtönök múltja, változása iránt érdeklődést tanúsítanak, várja az Országos Honismereti Szövetség tagszervezeteként működő honvéd tagozat, amely a tágabb értelemben vett garnizonok történetét is fel kívánja dolgozni.

Bővebb felvilágosítást az érdeklődők Karsai László alezredestől kaphatnak, aki az alábbi címen és telefonon érhető el:

MH Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ
1441 Budapest
Pf. 162.

Telefon: 133-11-70/254
HM 60-55/254